

George Herbert Mead. *Mysl, já a společnost.*

Praha: Portál, 2017. Vydání první. 247 s. Přeložil Ondřej Fafejta.

Původní vydání z roku 1934 (*Mind, self, and society*) vzniklo na základě záznamů Meadových přednášek z roku 1928. Přednášky do knižní podoby uspořádal Charles W. Morris, jeden z Meadových žáků, později významný teoretik sémiotiky. Vzhledem ke svému významu pro sociální psychologii a sociologii byla opakovaně vydávána, naposled v roce 2015, s podtitulem „Definitivní vydání¹“, v němž jsou jisté revize textu, zpřesněny bibliografické odkazy a přiblížen kontext vzniku samotného textu.

Původní vydání má asi 400 stran, český překlad asi 250 stran. Je nutné připomenout, že jde o záznam Meadových přednášek vydaných posmrtně. Tento osud potkal více autorů (např. Kurta Lewina, Harry S. Sullivana, Ferdinanda de Saussura aj.), mnoho Freudových spisů jsou rovněž přednášky, které však uspořádal sám. Nelze již zjistit, v jakém sledu přednášky prezentoval Mead, ale v každém případě uspořádání Morrisem má svou logiku – od Meadem zastávaných teoretických pozic až po filozofující výklad společnosti. Zároveň je zřejmé, že nelze očekávat „učebnicový“ výklad, ale spíše úvahy, v nichž se výjimečně objeví nějaké jasné vymezení používaných pojmů, ke kterým se ale opakovaně vrací a osvětluje je v různých souvislostech. Pro čtenáře je samozřejmě tento způsob prezentace faktů náročný.

Jistá „rozvleklost“ výkladu vedla k redukci textu. Záměru rozumím, na druhé straně „výběr“ textu a doslov vyznívají v zúžený pohled na Meada a jeho přínos pro filozofii. Nepřísluší mi komentovat Meadův vklad pro filozofii, ale bohužel se zcela vytratil dost podstatný vliv na rozvoj sociální psychologie a sociologie, který je patrný až do konce 20. století. Sám Mead hovoří o přednáškách ze sociální psychologie. V této souvislosti je však třeba důrazně odmítnout to, že Mead patří k zakladatelům sociální psychologie. Ta byla již dávno konstituována, sice v USA vlivem behaviorismu rozvíjena poněkud jednostranně (jedinec v laboratoři za simulovaných sociálních podmínek, F. Allport, 1924), ale zároveň již v té době nabírala punc vědeckosti přes měření postojů a reálné využití těchto postupů ve společenské praxi.

Z dnešního pohledu by se Meadův přístup pro sociální psychologii a sociologii mohl zdát poněkud zúžený, protože zkoumaná témata jsou mnohem „košatější“. Jeho zásadní přínos spatřuji v koncepci vůbec nejsložitější otázky, jakou je vztah jedinec – společnost. Tím se zařadil mezi nejvýznamnější autory pokoušející se řešit tuto otázku, jakými byli É. Durkheim, S. Freud, H. Wallon, S. L. Vygotskij, a zároveň z této jeho koncepce vyplývá sociální podstata člověka i její utváření, metodologické dopady i řešení některých dílčích témat, jako je např. komunikace, sociální role, hra aj.

Mead sám se hlásí k behaviorismu. Určitě nepatří k ortodoxním behavioristům, dalo by se říci, že k umírněným, ale nikoli ve smyslu nebehaviorismu. V mnohém polemizuje s J. B.

¹ Mead, G. H., Huebner, D. R., Joas, H., & Morris, C. W. (2015). *Mind, self, and society: The definitive edition*. Chicago: University of Chicago Press.

Watsonem, pochopitelně nejvíce ve vztahu k vědomí, ale také např. zdůrazňuje, že člověk je schopen stanovovat si cíle, směřovat k něčemu (mnohem později zaznívá podobná kritika behaviorismu např. u J. Rottera, *Social learning and clinical psychology*, 1954, který rovněž vyšel z behaviorismu). Z „výběru“ textu není zřejmé, že byl v mnoha ohledech ovlivněn W. Jamesem, ale také W. Wundtem, u kterého nějakou dobu studoval a od kterého přebírá jeden ze svých klíčových pojmů – gesto (oproti původnímu vydání vypadla kap. 7 *Wundt and the concept of the gesture*). To jsou zřejmě vlivy, které bránily Meadovi ignorovat vědomí. Na druhé straně používá behavioristickou terminologii, často používá srovnání lidské a zvířecí psychiky, přísně v duchu behaviorismu (budovaném po vzoru biologie) vychází ze závislosti jedince na prostředí. Důraz na tuto interakci má ovšem oporu také v sociologii. Mead hovoří o sociálním behaviorismu. Míjí tím to, že chování člověka je třeba vysvětlovat přes a v závislosti na chování organizované sociální skupiny, se kterou je v interakcích.

Toto je klíčový bod celé Meadovy koncepce, ze které vyvozuje a vysvětluje všechny jevy a přínosy s ním spojené především pro sociální psychologii a sociologii. Je velmi obtížné stručně a bez hrubého zjednodušení přiblížit zásadní Meadovy myšlenky, ale pro pochopení této práce to považuji za podstatné. Začneme tím, jak se vytváří sebeuvědomění a já, které nám není dáno od narození, ale postupně se utváří v závislosti na sociální zkušenosti. Mead, inspirován prací Ch. H. Coolyho (*Human nature and social order*, 1902, také opakovaně vydávanou) a jeho zrcadlovým já (*looking-glass self*) říká, že nejprve sami sebe vidíme prostřednictvím chování a postojů jiných, které přijímáme do svého já. Přejímáme nejen postoje jiných vůči sobě samému, ale také mezi jinými v nejbližším sociálním okolí, a podle toho se chováme.

Dále je třeba uvést (což bohužel v práci rovněž chybí), že Mead přebírá od W. Jamese (*Principles of psychology*, 1890) členění *Self* na *I* a *Me*, v jeho terminologii na subjektové a objektové já. *I* (subjektové já) vcelku odpovídá Jamesově pojetí jako jedináciho subjektu, ale *Me* (objektové já) se liší od Jamese tím, že obsahuje názory, mínění, hodnoty sociální skupiny, resp. společnosti, ve které žije. Objektové já ukotvuje jedince ve společnosti. Mead zavádí pojem zobecněný (generalizovaný) druhý, což představuje převzetí názorů a postojů zejména významných druhých (v pozdějším věku dochází k zobecnění bez návaznosti na konkrétní jedince). Soubor tohoto poznání řídí chování jedince, které je zároveň kontrolováno společností, zda odpovídá jejím požadavkům ve smyslu sdílení názorů, hodnot, morálky. Problém vztahu jedinec – společnost je oboustranný. Mead je opatrný v tom, aby tvrdil, že jedinec přeorganizuje celou společnost. Ale protože zaznamenává postoje či názory jiných vůči sobě samému, reaguje na ně a může měnit skupinu. Předkládá své vlastní názory, souhlasí či kritizuje skupinu, vyvíjí úsilí k její změně.

Pro vývoj já (subjektového i objektového) považuje Mead v dětském věku za důležitou hru, přičemž rozlišuje *play* a *game*. *Play* je hraní si na něco či někoho (matku, prodávajícího, pošťáka atd.), kdy si zároveň osvojuje role potřebné pro život ve společnosti. Spolu s R. Lintonem (*Study of man*, 1936) je považován za zakladatele teorie rolí, která významně promluvila do sociální psychologie (viz zejména T. M. Newcomb, *Social psychology*, 1950) či

sociologie. *Game* je hra podle pravidel, které si dítě musí osvojit, ale zároveň se musí naučit roli druhého, aby vědělo, co má hrát.

Prostřednictvím čeho probíhají interakce mezi jedincem a sociálním prostředím? Mead zdůrazňuje roli gest (vokálních, pohybových, výrazových) a symbolů, a jejich významů. Mluví i o úloze jazyka, který považuje za princip sociální organizace (viz zřejmě vliv německé lingvistiky a Wundtovy práce *Sprache, Mythos und Sitte*, 1910-1920), ale nemluví o jazykových znacích, možná kvůli spornosti pojetí znaku a symbolu, ačkoli již byla dobře známá práce F. de Saussura (*Cours de linguistique générale*, 1916, vydaná rovněž posmrtně). Používání slova symbol zřejmě vedlo k tomu, že H. Blumer později (v roce 1937) označil Meadovu koncepci jako symbolický interakcionismus. Nicméně, odsud plynou dva závěry. Zaprvé, Mead chápe komunikaci jako výměnu významů, zadruhé, lidé si v interakcích významy „věcí“ osvojují (čímž pronikají do sociálního světa), zpřesňují, konstruují. Už Mead naznačuje, že významy nejsou neměnné, ale že si je lidé sami utvářejí. Tato myšlenka se stala jedním z východisek mnohem pozdějšího sociálního konstruktivismu (konstrukcionismu) P. L. Bergera a T. Luckmana (*The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*, 1966).

Dění v interakci a hraní rolí se staly zdrojem pro významné práce v sociologii a sociální psychologii, přičemž jejich vliv byl střídavě oboustranný a vzájemný. V tomto vydání Meadovy práce najdeme na s. 164 lehký náznak pozdější velmi významné teorie sociální výměny (směny) v sociologii i sociální psychologii, která vedle Meada využila impulzů z klasické ekonomie a kulturní antropologie. Rovným dílem se na vzniku této teorie podílela sociologie a sociální psychologie. Přesto za hlavní postavu lze označit G. C. Homansa, původně psychologa, blízkého kolegy a přítele B. F. Skinnera, kteří spolu působili na Harvard University, později významného sociologa, který byl v roce 1964 zvolen prezidentem Americké sociologické společnosti. První náznaky teorie sociální výměny jsou patrné již v práci *Human group* (1950), ještě výrazně v duchu Skinnerova behaviorismu, následovala práce *Social behavior as exchange* (1958). Podrobněji a přesněji Homans teorii sociální výměny podává v práci *Social behavior: Its elementary forms* (1961, revidované vydání vyšlo v roce 1974).

Do sociální psychologie vnesli teorii sociální výměny J. W. Thibaut a H. H. Kelley (*The social psychology of groups*, 1959), přičemž se zaměřili na dění v interakci v dyádě z hlediska vkladů a zisků. Pro hodnocení výsledků výměny v interakci zavedli dvě měřítka: srovnávací úroveň a srovnávací úroveň pro alternativy. Tím významně přispěli k vysvětlení toho, proč se lidé cítí spokojeni, resp. nespokojeni ve vztahu, a proč a kdy jej opouštějí. Později Kelley použil tento princip k vystavění své koncepce interpersonálních vztahů.

Jiným vyústěním Meadovy práce je světově proslulá práce E. Goffmana *The presentation of self in everyday life* (1959). Goffman si neklade otázku, co se děje v interakcích, ale jak v nich lidé hrají role. Vychází z přirovnání se světem divadla, kdy herci chtějí na diváky udělat dojem, že jsou skutečně těmi, které hrají. Obdobně je tomu v každodenních interakcích, které se řídí společenskými normami a pravidly. Lidé se v interakcích chovají tak, aby naplnili společenská očekávání, i za cenu přetvářky (tedy hraním role). Vytváření řízeného dojmu o své osobě u ostatních lidí Goffman označil termínem *impression management*.

Už u Goffmana můžeme pozorovat významný vliv na metodologii sociální psychologie, kdy oproti přetrvávajícímu hledisku „jedinec v laboratoři“ (viz F. Allport, 1924) přenáší zkoumání sociálního chování jedince do reálných životních situací. Právě odtrženost jedince od reálného sociálního světa se stala jedním z důvodů metodologické krize sociální psychologie v 60. letech 20. století. Mezi četné pokusy o její překonání, resp. stimuly k jejímu překonání, patří práce sociologa H. Garfinkela (*Studies in ethnomethodology*, 1967), která rovněž podstatnou měrou vychází ze symbolického interakcionismu. Zásadní propojení s Meadem je v tom, že lidé – byť i v jedné společnosti – si nemusejí rozumět, protože žijí ve svém světě významů, který je vázán na jejich činnost, v ní se tyto významy vytvářely a jsou nesrozumitelné pro jedince žijící mimo tento svět.

Zmíním ještě jedno metodologické vyústění Meadovy práce pro sociální psychologii. R. Harré (filozof) a P. Secord (sociální psycholog) publikovali v roce 1972 práci *The explanation of social behavior*. Otevřeně se zde hlásí k symbolickému interakcionismu a etnometodologii, přičemž odmítají mechanistický model člověka a vysvětlování jeho sociálního chování jako funkci vztahů mezi proměnnými. Oproti tomu (v duchu Meada) zdůrazňují člověka jako aktivní bytost schopnou cílevědomě plánovat své chování a jednání. Později R. Harré (to jsme již v 80. a 90. letech 20. století) se obrací k jazyku, resp. řeči (opět s odkazem na Meada, ale samozřejmě i jiné autory) a požaduje, aby sociální chování člověka bylo zkoumáno přes jeho řečové chování (konverzaci). Ačkoli Harré není autorem metody analýzy diskurzu, podstatně přispěl k jejímu rozvoji a metodologickému odůvodnění. Metoda analýzy diskurzu se stala jednou z alternativ pozitivistické metodologie vládoucí sociální psychologii.

Poděkování patří nakladatelství Portál, s. r. o., že se ujalo vydání (byť redukovaného) českého překladu tak významné práce pro sociální psychologii a sociologii. Mohlo by se zdát, že s odstupem desítek let ztratila na aktuálnosti. Nenechme se tímto dojmem mýlit.

Ivan Slaměník

O autorovi

PhDr. Ivan Slaměník, CSc. působil na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Nyní je na zaslouženém odpočinku.